

Кучма М. М.

ЦИВІЛЬНА ОБОРОНА

(ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ)

Навчальний посібник

3-тє видання, доповнене і виправлене

***

Видавництво “Магнолія 2006”
Львів 2025

К 95

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

Мервінський Р. І. – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри охорони праці та екології Української академії друкарства;

Пуцло В. І. – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету “Львівська політехніка”.

Кучма М. М.

К 95 Цивільна оборона (цивільний захист): Навчальний посібник. –3-тє видання, виправлене і доповнене – Львів: “Магнолія 2006”, 2025.
– 296 с.

ISBN 966-8340-21-3

Посібник відповідає навчальній програмі нормативної дисципліни “Цивільна оборона” для вищих закладів освіти I – IV рівнів акредитації, затвердженої Міністерством освіти і науки України. Особливу увагу приділено питанням структури цивільного захисту України, його удосконаленню і розвитку, запобіганню і реагуванню на надзвичайні ситуації, антитерористичній готовності населення, засобам індивідуального захисту. Окремим розділом подано основні нормативно-правові матеріали з цивільної оборони України.

ISBN 966-8340-21-3

© М.М. Кучма, 2025

© Видавництво ПП“Магнолія 2006”, 2025

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Структура цивільної оборони (цивільного захисту) України	9
1.1. Основні положення “Концепції цивільної оборони України” і Закону “Про цивільну оборону України”	9
1.2. Основні Положення Закону України “Про правові засади цивільного захисту”	17
1.3. Структура, роль та завдання Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	19
1.4. Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації	24
1.4.1. <i>Структура і завдання єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру</i>	24
1.4.2. <i>Організаційна структура цивільної оборони підприємства, установи і організації</i>	28
Розділ 2. Класифікація надзвичайних ситуацій техногенного, природного, екологічного та соціально-політичного характеру	34
2.1. Загальні відомості про надзвичайні ситуації	34
2.2. Надзвичайні ситуації техногенного характеру та їх можливі наслідки	36
2.2.1. <i>Класифікація факторів ураження джерел надзвичайних техногенних ситуацій</i>	40
2.2.2. <i>Номенклатура і параметри факторів ураження техногенних НС, що використовуються для контролю і прогнозування</i>	41
2.3. Надзвичайні ситуації природного характеру та їх можливі наслідки	44
2.3.1. <i>Перелік факторів ураження джерел природних надзвичайних ситуацій та характер їх дії</i>	47
2.3.2. <i>Геологічно небезпечні явища</i>	50
2.3.3. <i>Стихійні явища екзогенного походження</i>	54
2.3.4. <i>Метеорологічно небезпечні явища</i>	63

2.3.5. Гідрологічні надзвичайні ситуації	71
2.3.6. Масові інфекційні захворювання та отруєння людей....	82
2.4. Надзвичайні ситуації соціально-політичного і воєнного характеру та їх можливі наслідки	85
Розділ 3. Основи захисту об'єкта господарської діяльності у надзвичайних ситуаціях	93
3.1. Організаційно-управлінські заходи запобігання й усунення надзвичайної ситуації на об'єкті	93
3.2. Можлива обстановка на території суб'єкта госпо- дарської діяльності внаслідок надзвичайних ситуацій ..	98
3.2.1. <i>Надзвичайні ситуації техногенного характеру</i>	99
3.2.2. <i>Надзвичайні ситуації природного, екологічного та соціально-політичного характеру</i>	101
3.3. Висновки та обставини, які впливають на організацію і проведення заходів цивільної оборони суб'єктом господарської діяльності	101
3.4. Стан постійної готовності цивільної оборони суб'єкта господарської діяльності	102
3.4.1. <i>Приведення в готовність органів управління суб'єкта господарської діяльності</i>	102
3.4.2. <i>Порядок та організація виконання основних заходів ЦО</i>	103
Розділ 4. Діяльність організацій щодо захисту персоналу, населення і прилеглої території	105
4.1. Сховища цивільної оборони	105
4.2. Протирадіаційні укриття	113
4.3. Укриття простішого типу	115
4.4. Загальні вимоги до розміщення, будівництва та використання захисних споруд цивільної оборони	116
4.5. Експлуатація та утримання захисних споруд у мирний час	119
4.6. Вимоги норм проектування інженерно-технічних заходів у цивільній обороні	121
4.7. Дії робітників, службовців та населення при попереджувальному сигналі “увага всім!” та мовному інформуванні управлінсь з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення	123

Розділ 5. Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій на об'єкті господарської діяльності 129

- 5.1. Організація управління, оповіщення і зв'язку в районі надзвичайної ситуації 129
- 5.2. Рішення начальника цивільної оборони суб'єкта господарської діяльності на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій 136
  - 5.2.1. План на рішення ліквідації наслідків аварій 136
  - 5.2.2. План на рішення ліквідації наслідків аварій з викидом хімічно небезпечних речовин (ХНР) 137
  - 5.2.3. Завдання виконавців заходів цивільної оборони 138
- 5.3. Положення про евакуаційну комісію суб'єкта господарювання 139
- 5.4. Заходи безпеки при виконанні РНАВР 142

Розділ 6. Правила поведінки і дій населення під час надзвичайних ситуацій 146

- 6.1. Деякі поради населенню щодо дій в екстремальних ситуаціях 146
- 6.2. Дії населення і правила поведінки при аваріях на хімічно небезпечних об'єктах 152
- 6.3. Дії населення і правила поведінки при аваріях на атомних енергетичних установках 156
- 6.4. Правила поведінки населення при пожежах 160
- 6.5. Правила поведінки і дій населення при загрозі виникнення і виникненні аварій на мережах газозабезпечення 161
- 6.6. Правила поведінки і дій населення при загрозі ураження парами ртуті 163
- 6.7. Правила поведінки і дій населення в осередку інфекційних захворювань 164
- 6.8. Само- і взаємодопомога при ураженнях і травмах 165
- 6.9. Деякі поради щодо правил збирання грибів та профілактики отруєння ними 169
- 6.10. Поради населенню щодо захисту від деяких несприятливих факторів природного середовища 171
- 6.11. Поради щодо впливання питної води 174

Розділ 7. Радіаційно небезпечні об'єкти. Прилади радіаційного та дозиметричного контролю	180
7.1. Радіаційно небезпечні об'єкти	181
7.2. Прилади радіаційної розвідки та дозиметричного контролю	187
7.3. Норми радіаційної безпеки НРБУ-97 і ДР-97	206
Розділ 8. Хімічно небезпечні об'єкти та організація спеціальної обробки техніки і майна	213
8.1. Хімічно небезпечні об'єкти. Хімічно небезпечні речовини, особливості їх впливу на організм людини	213
8.2. Прилади хімічної розвідки для сильнодіючих та бойових отруйних речовин	229
8.3. Організація спеціальної обробки техніки і майна при зараженні РР, ХР і БЗ	233
Розділ 9. Класифікація та основні характеристики засобів індивідуального захисту	237
9.1. Засоби індивідуального захисту органів дихання та шкірних покривів	237
9.2. Медичні засоби індивідуального захисту та правила їх використання	255
Тести для контролю знань з дисципліни	262
Відповіді до тестів	283
Короткий термінологічний словник	285
Список використаної та рекомендованої літератури	294

В С Т У П

В Україні щорічно виникає понад одну тисячу надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, внаслідок яких гине значна кількість людей, а матеріальні збитки сягають кількох мільярдів гривень. Для населення України особливу небезпеку становлять стихійні лиха: землетруси, повені, масові пожежі, зсуви, селі, посухи, урагани та інші. У зонах можливих стихійних лих функціонує велика кількість об'єктів господарської діяльності, в тому числі хімічно- і вибухонебезпечних, знаходиться густа мережа газо-, нафтопродуктопроводів та інших потенційних джерел, що збільшують масштаби і небезпеку наслідків надзвичайних ситуацій природного походження.

Узагальнюючи питання про наявність ризику виникнення надзвичайних ситуацій, необхідно об'єктивно займатися утриманням і підготовкою потужної системи захисту населення і економіки від них, а наведені приклади є ознакою необхідності створення державної системи, яка могла б вирішити низку важливих проблем, у першу чергу забезпечення національної безпеки, де цивільна оборона (ЦО) або цивільний захист (ЦЗ) займає не останнє місце.

Цивільна оборона (ЦЗ) України пройшла значний шлях розвитку та удосконалення і від початку докорінної реорганізації відійшла на таку відстань від цивільної оборони (ЦЗ) СРСР, з якої можна об'єктивно оцінювати результати діяльності, вносити необхідні корективи до планів і визначати нові завдання, що впливають із ситуації, яка склалася нині.

У державі все частіше виникала необхідність залучення сил цивільної оборони (ЦЗ) до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій мирного часу, але, перебуваючи фактично у стані мобілізаційних можливостей, орієнтуючись у підготовці до дій під час війни, цивільна оборона не завжди з очікуваною оперативністю і необхідною кваліфікацією вирішувала завдання, які перед нею ставили. Зростання втрат та збитків від стихійного лиха і катастроф змушувало шукати нові форми управління системою, способи реагування на надзвичайні ситуації, створювати

нові механізми підтримки заходів, спрямованих на поліпшення ситуації. Позачерговими кроками на шляху цих змін були такі, як вихід з-під протекторату Міноборони і підпорядкування системи цивільної оборони (цивільного захисту) органам влади, переміщення акцентів з воєнного призначення на завдання мирного часу, реформування і переоснащення сил відповідно до нового призначення. Запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, ліквідація їх наслідків, максимальне зниження масштабів втрат та збитків перетворилися на загальнодержавну проблему і одне з найважливіших завдань органів виконавчої влади і управління всіх рівнів.

Тому, з набуттям Україною незалежності, враховуючи досвід економічно розвинутих країн, було розпочато законодавче оформлення цивільної оборони (цивільного захисту) як державної системи органів управління й сил, призначених для здійснення заходів щодо захисту населення від впливу наслідків надзвичайних ситуацій, можливих терористичних актів.

Запропонований посібник відповідає вимогам програми підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів у вузах з питань цивільної оборони (цивільного захисту) України. У процесі підготовки посібника використано різноманітну літературу, а також навчальні матеріали Центральних державних курсів ЦО України, які пропонуються для проведення занять з слухачами з актуальних питань цивільної оборони України.

Навчальне видання

КУЧМА Мирослав Михайлович

**Цивільна оборона
(ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ)
Навчальний посібник**

3-тє видання, доповнене і виправлене

Відповідальний за випуск *Піча В.М.*

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура “Peterburg”. Умов. друк. арк. 17,2

ПП “Магнолія 2006”

м. Львів-53, 79053, Україна.

тел.: (050)370-19-57; E-mail: magnol06@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року,

видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Віддруковано в поліграфічному центрі ПП “Магнолія 2006”